

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.1.105

UDK 316.774:32.019.5

Primljeno: 25. 11. 2021.

Pregledni rad

Review paper

Mladen Obrenović, Lejla Turčilo

INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKI HAOS: TRUMPOVI MODELI KOMUNICIRANJA KAO MATRICA DJELOVANJA BALKANSKIH POLITIČARA

Mandat Donalda Trumpa na dužnosti predsjednika Sjedinjenih Američkih Država obilježili su, među ostalim: nacionalizam, populizam, odbacivanje demokracije, politička samovolja, isključivost prema rasnim i nacionalnim manjinama, ksenofobija izražena prema imigrantima, ali i prema bliskim (Meksikanci) i dalekim narodima (Kinezi), forsiranje podjela u američkom društvu, mizoginija, širenje dezinformacija u svim sferama pogotovo u vrijeme pandemije, nipodaštavajući odnos prema intelektualcima, a posebno i stalno prozivanje i vrijeđanje novinara. Nekorektnost prema medijskim kućama i novinarima nije prestajala tokom cijelog mandata Donalda Trumpa, koji ih je nazivao ‘fake news media’ i ‘enemy of the people’ čime je javnost okretao protiv njih i stvarao im velike probleme koji su rezultirali otvorenim nasiljem tokom prosvjeda zbog policijskog ubojstva Afroamerikanca Georgea Floyd, ali i u napadu na Capitol Hill. Svi ti pojmovi, uz još neke odlike njegove vladavine u unutarnjoj i vanjskoj politici, obuhvaćeni su zajedničkim imeniteljem nazvanim ‘trampizam’. Iako je poražen na predsjedničkim izborima 2020. godine, njegovo nasljeđe ostalo je značajno prisutno u američkom društvu, ali i izvan njega – na američkom i azijskom kontinentu, kao i u Europi, te posebno na Balkanu. Koristeći se kvalitativnom analizom sadržaja i komparativnom analizom modela komuniciranja Donalda Trumpa, pogotovo u njegovom odnosu prema političkim oponentima, medijskim kućama i novinarima, i modela komuniciranja balkanskih političara ovaj tekst se bavi informacijsko-komunikacijskim matricama koje su vrlo uspješno prihvatili i usavršili i neki političari na Balkanu kroz poseban osvrt na širenje ‘information disorder’ u njegova tri pojavna oblika – dezinformacijama, pogrešnim informacijama i zlonamjernim informacijama.

Ključne riječi: političko komuniciranje; trampizam; dezinformacije; fake news; information disorder; medijske slobode

UVOD

„Naš pravi protivnik nisu demokrati ili sve manji broj republikanaca koji su izgubili put i zaostali, naš primarni protivnik su *fake news* mediji“¹, napisao je, negdje u drugoj polovici svog mandata, na Twitteru sada već bivši američki predsjednik Donald Trump.

„*Fake news* mediji [...] nisu moj neprijatelj, oni su neprijatelj američkog naroda“², ustvrdio je mnogo ranije, samo mjesec dana nakon inauguracije.

Nisu ovo bile jedine izjave Donalda Trumpa u kojima se referirao na *fake news*. Iako je sam izraz, s terminološkog i znanstvenog aspekta, prilično sporan, čak i oksimoron, Trump mu je dao novo značenje obračunavajući se tako s medijima i novinari-
rima koji mu nisu bili naklonjeni (uglavnom su takav epitet dobijali CNN, *The New York Times*, *The Washington Post*...). Prozivane i vrijeđane redakcije su negodovala, strukovna udruženja upozoravala, a znanstvena zajednica ukazivala da će takva retorika za posljedicu imati ne samo verbalno, nego i fizičko nasilje.

I nasilje se doista dogodilo – prije svega na prosvjedima nakon policijskog ubojstva Afroamerikanca Georgea Floyd; na kraju i prilikom okupacije Capitol Hilla na koju je pozvao, a potom i opozvao Trump. U prvom slučaju, novinari kojima je pret-
hodno „metu na čelo nacrtao“ tadašnji predsjednik postali su žrtve napada i prosvjed-
nika i policije; u drugom slučaju, postali su žrtva razularene mase. Izazivanje sukoba, ali i paradoksalno širenje *fake news* od strane Donalda Trumpa, bili su razlozi zbog kojih mu je i zatvoren Twitter nalog, prvo privremeno, a onda i trajno.

Nekoliko mjeseci kasnije predsjednik Srbije Aleksandar Vučić je, nakon što je platforma Twitter uz naloge nekoliko medijskih kuća u Srbiji stavio oznaku „medij koji surađuje sa Vladom Srbije“, istaknuo da oni zapravo šire „slobodarske težnje i slobodarske ideje“, te poručio: „Jedva čekam da mi oni [Twitter] isključe nalog, da budem još jedan Trump“ (N1 Beograd 2021).

Iako se to nije dogodilo, to ne bi ni bila jedina poveznica Trumpa i Vučića, baš kao ni brojnih balkanskih političara koji u svom svakodnevnom djelovanju vode rat s novinarima koji ih kritiziraju ili jednostavno postavljaju logična i razumljiva pitanja (član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Milorad Dodik odavno, a gradonačelnik

¹ „Our real opponent is not the Democrats, or the dwindling number of Republicans that lost their way and got left behind, our primary opponent is the fake news media“ (Smith 2019).

² „Fake news media [...] is not my enemy, it is the enemy of the American People“ (Davis 2018).

Banje Luke Draško Stanivuković prošle jeseni svojim primjerom to su pokaz(iv)ali, obračunavaju se s intelektualcima (slovenski premijer Janez Janša, iako je na čelu izvršne vlasti u državi koja ne pripada ni politički, ni geografski Balkanu, ne propušta takvu priliku) ili na krajnje neprihvatljiv način vrijeđaju svakoga tko im se usprotivi bilo da je riječ o nevladinim organizacijama, istaknutim feministicama ili političkim oponentima, pa čak i cijelim narodima i državama (hrvatski predsjednik Zoran Milanović, za razliku od Trumpa, ima za takvu vrstu obračuna drugi kanal komunikacije – Facebook). Lista balkanskih političara i njihovih „neprijatelja“, pogotovo iz novinarskih redova, tu ne završava kao što ne prestaju ni verbalni, pogotovo na društvenim mrežama, a onda i fizički napadi na prozване (kao primjer dovoljno je navesti imena gradova u kojima su novinari bili meta nasilja ili im je onemogućeno da rade svoj posao: Banja Luka, Beograd, Cetinje, Sarajevo...)

Brojni primjeri iz prakse u SAD za Trumpova mandata, ali i u zemaljama Zapadnog Balkana sve do danas, pokazuju da je prokazivanje nepodobnih medija i stavljanje mete na čelo novinarima, radikaliziranje i polariziranje društva, kao i korištenje društvenih (ali i klasičnih medija) za kreiranje imaginarne slike neprijatelja trend koji se ustaljuje u informacijsko-komunikacijskoj praksi u politici danas. Za potrebe ovog teksta zadržat ćemo se samo na kvalitativnoj analizi sadržaja i komparativnoj analizi modela komuniciranja i glavnih negativnih poruka upućenih oponentima (političarima i novinarima) Donalda Trumpa i dijela balkanskih političara, kao i dezinformacija, pogrešnih informacija i zlonamjernih informacija koje su širili u svom političkom djelovanju, kako bismo ukazali na njihovu opasnost po demokraciju i društvo.

METODOLOŠKI OKVIR

Informacijsko-komunikacijsku praksu i stil bivšeg američkog predsjednika Donalda Trumpa, kao formu populističkog diskursa, možemo više promatrati kontekstualno, te smo se za potrebe ovog istraživanja opredijelili za kvalitativnu metodu analize sadržaja i komparativnu metodu, putem kojih nastojimo ukazati na neke trendove u komunikacijskim obrascima političara na Zapadnom Balkanu koji se mogu podvesti pod pojam *informacijsko-komunikacijskog trampizma*. Ta kvalitativna analiza treba ukazati na postojanje specifičnih komunikacijskih stilova koji „zaoštravaju“ ton političke komunikacije i, posljedično, mogu dovesti do polarizacije društva, pa i nasilja.

Ključno istraživačko pitanje koje postavljamo u ovoj analizi odnosi se na odrednice pojma *trampizam* u javnoj, prije svega političkoj komunikaciji, njegove konstituirajuće elemente iz ugla komunikološke teorije i prakse, uključujući i *fake news* i zastrašivanje novinara, kao i na posljedice koje takvo informacijsko-komunikacijsko

djelovanje ima po demokraciju. U ovom kontekstu važno je naglasiti da se fenomenom *trampizma* u njegovom politološkom i sociološkom značenju bavimo sekundarno, podrazumijevajući trampističke komunikacijske prakse kao rastući trend vezan za informacijsko-komunikacijski kontekst, te ga u tom smislu tek dijelom „naslanjamo“ na politološke teorije populizma i trampizma.

Umjesto kreiranja klasičnog uzorka/korpusa materijala za analizu, izdvojili smo tri studije slučaja vezane za tri države na geografskom području Zapadnog Balkana (Srbija, Hrvatska te Bosna i Hercegovina), koje su komparirane s modelom političke komunikacije Donalda Trumpa, a u svrhu utvrđivanja sličnosti s tim modelom, što bi nam omogućilo da komunikacijske prakse političara u tri analizirane države okvalificiramo kao *informacijsko-komunikacijski trampizam* ili *informacijski haos po modelu Donalda Trumpa*.

Da bi to uopće bilo moguće, najprije je potrebno definirati pojam onoga što zovemo *informacijsko-komunikacijski trampizam*, kao i pojasniti ulogu *fake news* u njemu.

Trampizam kao novi fenomen u javnoj i političkoj komunikaciji – ključne odrednice

Pojam *trampizma*, iako izravno povezan s političkom osobnošću i komunikacijskim modelom 45-og predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, u politološkom i komunikološkom značenju ima određene karakteristike koje nadilaze osobu po kojoj je nazvan i čine ga fenomenom koji je usko vezan s populizmom i autoritarizacijom. Činjenica je da je Donald Trump u svom vođenju političke kampanje za američkog predsjednika koristio sve metode specifične za populizam, te da je u svom djelovanju na poziciji predsjednika pokazivao mnogo više autoritarnosti, negoli demokratskih manira.

No, ono što je također važno napomenuti na samom početku je i činjenica da, kada govorimo o informacijsko-komunikacijskom djelovanju Donalda Trumpa, ono samo dijelom preuzima populističke narative, dodajući im neke sasvim nove, do tada nepoznate elemente (poput *alternativnih činjenica*, kao metoda zavodjenja javnosti). Upravo iz tog razloga *trampizam* smatramo specifičnom formom informacijsko-komunikacijske djelatnosti, a ne potpunom primjenom populističkih metoda.

Pojam populizma, u suvremenom značenju, odnosi se na „oblik političke mobilizacije u okviru kojega se nastoji mobilizirati marginalizirane sektore društva i od njih stvoriti političku snagu koristeći se pri tom nacionalističkom i protuintelektualnom retorikom koja veliča obične ljude“ (Jansen 2011: 75). Trumpu je, zapravo, populizam doktrina, odnosno politički i informacijsko-komunikacijski stil, radije nego ideologija,

s obzirom na njegov korporativistički *background*. Upravo je u kontekstu korporativnog biznis-svijeta iz kojeg je u politiku došao Donald Trump zanimljivo da je on birao populističke narative kao dominantne u svojoj komunikaciji.

Koje elemente populizma je Donald Trump iskoristio u svojoj informacijsko-komunikacijskoj praksi? Da bismo odgovorili na to pitanje trebalo bi da najprije definiramo pojam populizma, u njegovom, unekoliko simplificiranom značenju, ali neophodnom kako bismo ga prepoznali u određenim komunikacijskim praksama političara i u SAD i u regiji Zapadnog Balkana.

Prema Oxfordskom rječniku engleskog jezika, populistička politika je vrsta politike koja nastoji zastupati interese i želje običnih ljudi koji „osjećaju da njihove brige zanemaruju etablirane elitne grupe“³ i upravo se Trumpova agenda u predizbornoj kampanji zasnivala na pokušaju da se one slojeve američkog društva koji su se smatrali isključenim i nereprezentiranim uvjeri da je baš on taj koji će ih zastupati na pravi način. Kako primjećuje Urbinati, u Trumpovoj praksi primijenjena je vizija vođe koji će ispunjavati zahtjeve naroda („Me, the People!“), što se direktno naslanja na ideju da „populizam, dakle, nije vrsta direktne demokracije, već oblik ‘direktnog predstavljanja’ ili stvaranja vođe kao predstavnika putem njegove direktne i trajne veze s narodom. Dakle, zastupnik je direktniji u svom zahtjevu, od ljudi koji se identificiraju s njim“ (2019: 219).

Kako navode Schafer i Mede:

„Znanstvenici se slažu da je koncept ‘naroda’ ključan za (politički) populizam (Wirth i sur. 2016: 9). Važno je da pojam obično ne označava konkretnu fizičku skupinu pojedinaca. ‘Narod’ radije funkcionira kao ‘prazni označitelj’ koji strateški koriste populistički vođe i sljedbenici da upućuju na navodnu narodnu većinu koja podržava njihov cilj (Reinemann i sur. 2017: 16). Implicitno ili eksplicitno, populizam opisuje narod kao homogenu cjelinu građana za koje se smatra da djeluju virtuosno zahvaljujući svom besprijekornom karakteru (Taggart 2000). Homogenost se može definirati na različite načine, na primjer, politički (‘oni lišeni moći’), ekonomski (‘oni s malo finansijskih sredstava’) ili kulturno (‘oni koji pripadaju nacionalnoj zajednici’; Wirth i sur. 2016). Zbog njihove navodne homogenosti, smatra se da ljudi imaju jedinstven glas i zajedničku volju – *volonté générale* (Mudde 2004). A zbog njihove navodne moralne superiornosti, ova se volja smatra legitimnim temeljom za političke i društvene odluke (Hawkins 2010)“.

Upravo je ova vrsta narativa dominirala Trumpovim političkim porukama i nebrojenim obraćanjima putem Twittera, te je u tom kontekstu i moguće razumjeti kako

³ Oxford Learner’s Dictionary, s.v. „populism“, dostupno na: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/populism> [2. 10. 2021.]

je Donald Trump kao korporativni biznismen i dio biznis establišmenta Amerike, dobio podršku siromašnih i politički manje obrazovanih slojeva američkog društva.

Još jedna važna odrednica populizma koja je „evoluirala“ u Trumpovu informacijsko-komunikacijsku strategiju odnosi se na tipično desničarsku populističku metodu kreiranja paradigme „mi“ nasuprot „oni“, u kojoj se, umjesto predstavljanja argumentacije i racionalne diskusije, populizam se usmjerava na kreiranje slike neprijatelja.

Kako navodi Oskolkov (2021:8):

„Budući da se populizam desnice temelji na dvostrukoj dihotomiji, tj. ‘ljudi protiv elite’ i ‘mi protiv njih’, populistički ideolozi moraju pretpostaviti da je cijeli narod, ‘jedno tijelo’ koje je suprotstavljeno (loše definiranoj) eliti, te da smo ‘mi’ i ‘oni’ dva homogena i neraskidiva tijela. Ako narod, ili demos, nije homogen, ne može imati ‘opću volju’. Dakle, *raison d’être* populizma ne postoji, jer nema što izraziti“.

Upravo ovi elementi ključni su u informacijsko-komunikacijskoj praksi Donalda Trumpa, zbog čega i smatramo tu praksu populističkom, ali je ne smatramo populizmom kao ideologijom, nego političkim i komunikacijskim stilom koji nazivamo *informacijski kaos po modelu Donalda Trumpa* ili *informacijsko-komunikacijski trampizam*. Karakterizira ga:

- *Autoritativan lider i njegov „ja“* stav koji implicira da je za funkcioniranje sustava dovoljno imati jakog vođu, koji će osiguravati ono što je za narod najbolje i narod koji će masovno i emotivno podržavati takvog vođu (što je odlika autoritarizma). Ovakav pristup potkopava demokratske vrijednosti i princip da je za kreiranje i funkcioniranje kvalitetne društvene zajednice važno imati funkcionalne institucije koje će garantirati sva temeljna prava, slobode i zastupati interese građana. Umjesto: „mi, građani“ *trampizam* se služi parolom: „ja, narod“.
- *Kontinuirano kreiranje slike neprijatelja*, stvarnog ili imaginarnog, koji prijeti da ugrozi narod kojeg vođa brani. Trump je, u ovom kontekstu, pored međunarodnih neprijatelja Amerike, kreirao i sliku unutarnjih neprijatelja, prije svega njegovih političkih oponenta, ali i medija.
- *Izuzetno oštra politička retorika*, zasnovana na porukama visokog emotivnog naboja, koje računaju na jednako emotivnu reakciju publike, njenu brzu mobilizaciju i stavljanje u funkciju podrške odlukama vođe, bez obzira na činjenicu (ili, možda bolje rečeno, unatoč činjenici) da te odluke nerijetko niti su razumljivi, niti promislili.

Ovako definiran pojam *trampizma* doista jeste kombinacija populističke prakse i autokratske vizije društva. Trump je pojmu populizma dodao neke osobine vlastite ličnosti koje je opisao Newt Gingrich, a navodi ih Marwan Bishara (2019):

„Trump nije ni revolucionar, ni ideolog, već populistički pragmatičar koji koristi znanja iz biznisa, unutar i van državnih granica. Kao izvršni direktor, želi da Amerika posluje sa minimalnim regulacijama, preprekama i kočanjima. Trump također vidi odnose sa drugim državama kao igru u kojoj je pobjeda jedne države poraz druge. Zapravo, čini se kako vidi svijet kroz hobesijanske naočale – kao mjesto gdje ljudi koji mare samo za sebe i države koje su gladne moći žive u stalnom haosu i sukobu.“

Ako je *trampizam* gradacijska forma populizma, odnosno specifična populistička praksa ili populistički informacijsko-komunikacijski diskurs, postavlja se pitanje koje su njegove ključne metode, odnosno sredstva ostvarenja cilja. U ovom tekstu u fokus stavljamo jednu od najevidentnijih i najspecifičnijih formi *informacijsko-komunikacijskog trampizma*, a to je korištenje *fake news*.

POJMOVNO ODREĐENJE *FAKE NEWS* I NJIHOVO IZMIJENJENO ZNAČENJE U *TRAMPISTIČKIM* PRISTUPIMA

Iako se Donald Trump svim silama trudio predstaviti kao prvi koji je počeo koristiti izraz *fake news*, to nije tako. U različitim varijacijama, konkretno u engleskom jeziku, ovaj pojam postoji više od stoljeća i poznatiji je kao *false news*, što je puno prihvatljivije jer se izraz *fake* relativno kasno počeo koristiti (Hamilton, Tworek 2021). Sam pojam *fake news*, za koji McGonagle (2017: 203) kaže da su to „informacije koje su namjerno fabricirane i disperzirane s intencijom obmane, odnosno navođenja drugih da vjeruju u laži ili sumnjaju u provjerljive činjenice“, definitivno je oksimoron. Nešto je vijest ili nije vijest – dakle, vijest ne može biti lažna (Turčilo, Buljubašić 2019: 43). No, Trump je umnogome i ponajviše pridonio da taj izraz dobije posve drugo značenje i bude iskorišten, u njegovom slučaju, za brojne napade na medije koji su ga kritizirali.

„I prije inauguracije mogli smo vidjeti da je izabrani predsjednik [Trump] upotrijebio izraz ‘fake news’ pretvarajući ga u oružje. I to je samo raslo tokom godina, pa ga ljudi koriste za opisivanje bilo koje legitimne vijesti s kojom se ne slažu ili im se ne sviđaju njene posljedice“, opisala je Margaret Sullivan, kolumnistica *The Washington Posta*, koja se među prvim usprotivila Trumpovom korištenju spornog termina (Funke 2017).

Nije samo Trump koristio takav izraz da prozove medije, pa su ne samo „mišljenja i stavovi političkih oponenta postali ‘lažni’, umesto drugačiji“, kako primjećuje Milica Kulić, nego su i „novinarske greške uvrštene u laži, a [...] kreirani satirični sadržaj takođe je bivao oslovljen kao deo ‘lažnih vesti’ i ‘lažnog’ informisanja“ (2019: 6).

Fake news media kao pojam Trump je u svojim javnim nastupima (ali i na društvenim mrežama) koristio u svrhu difamacije medija koji su prema njemu zadržali kritički ton te su, ne pristajući na matricu „s nama ste ili protiv nas“, došli na metu 45-og američkog predsjednika. Pojašnjavajući takvo obrtanje paradigme, Woodward (2020) podsjeća da „novinarstvo nije zločin“, te da je „predsjednik koristio ovaj izraz [*fake news media*] kao oružje protiv medija, dok su se istovremeno opasne dezinformacije proširile pod njegovim nadzorom“.

Treba podsjetiti da je, u vrijeme kada je respektabilne medije čija mu *watchdog* uloga nije odgovarala etiketirao kao *fake news media*, Trump obilato kreirao informacijski kaos i sam šireći *fake news*, odnosno *alternativne činjenice*, kako je to nazvala njegova nekadašnja savjetnica Kellyanne Conway (Bradner 2017).

Šta je, zapravo, informacijski kaos? U engleskom jeziku pojam *information disorder* (informacijski kaos), umjesto *fake news*, Wardle i Derakhshan definišu kao poremećaj javne komunikacije i navode kako postoje tri tipa takvog poremećaja: dezinformacija (*disinformation*), pogrešna informacija (misinformacija, *misinformation*) i zlonamjerna informacija (malinformacija, *malinformation*). Prema autorima, dezinformacija je lažna informacija, odnosno namjerna laž, za koju osoba koja je širi zna da je lažna, pri čemu zlonamjerni pojedinci ili organizacije nastoje aktivno dezinformirati ljude; misinformacija je lažna informacija za koju osoba koja je dijeli vjeruje da je istinita; malinformacija predstavlja zlonamjerno informiranje koje je zasnovano na stvarnosti, ali se koristi da nanese štetu nekoj osobi, organizaciji ili državi (2017: 20).

Uz lažne informacije (*dezinformacije*) koje se svjesno i namjerno šire, poseban su problem i spomenute pogrešne informacije (*misinformacije*) koje se slučajno podijele – i to se može dogoditi svakome, bez obzira je li u pitanju neinformirani građanin ili profesionalni novinar. Problem nastaje kad se misinformacije počnu brzo širiti i donesu sa sobom neželjene posljedice. Kao dodatnu dimenziju problema Nenadić vidi organizirane kampanje dezinformiranja, odnosno „namjernog širenja informacija koje su pogrešne i namjerno manipulirane kako bi zavarale, ostvarile neki interes (npr. ekonomski ili politički)“.

„Istraživanja pokazuju da se neistine šire znatno dalje, brže, dublje i šire od istine u svim kategorijama informacija, a pogotovo kada su u pitanju političke vijesti i u izvanrednim okolnostima [...] Ako u takvim situacijama nadležne institucije ne reagiraju pravovremeno i ne informiraju građane na adekvatan način (preko medija i društvenih mreža), otvara se prostor za širenje nagađanja i panike, često nenamjerno, ali ponekad i ciljano“. (prema Gregorović 2020).

U svemu, značajnu ulogu danas ima internet, a pogotovo društvene mreže koje uz minimalna ulaganja i trud mogu postići značajne, negativne učinke u širenju sva tri tipa spomenutog *information disorder*. Trump je sve to, koristeći posebno Twitter, vješto iskoristio u svojoj informacijsko-komunikacijskoj djelatnosti. Paralelno primjenjujući dvije ‘strategije’: „prokazivanje“ respektabilnih medija koji nisu slijedili njegovu agendu kao *fake news media*, čime je urušavao njihov kredibilitet i povjerenje javnosti, te kreiranje *fake news* i izazivanje informacijskog haosa. Time je doveo do ekstremne polarizacije američkog društva, kreiranja ogromne grupe Amerikanaca spremnih povjerovati u *alternativne činjenice* i teorije zavjere, kao i do radikaliziranja ne samo javne komunikacije, nego i političke klime u SAD općenito, što je u konačnici rezultiralo i nasiljem na Capitol Hillu.

INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKO ‘NASLIJEĐE’ DONALDA TRUMPA

Analitičari se slažu da, za razliku od mnogih američkih predsjednika, iza Donalda Trumpa nije ostala nikakva politička doktrina. Ili barem nije bila prepoznatljiva. No ostao je *trampizam*, kao svojevrsni pokret i remetilačka sila, kako ga je nazvao *The New York Times* (Baker, Haberman 2020), ali i kao osebujni način predsjednikovanja, zapravo vladanja, svojevrsnog donošenja odluka i potpisivanja akata, imenovanja najbližih suradnika i vođenja vanjske politike.

Već od obznanjivanja kandidature i izbora slogana koji su obilježili ne samo kampanju, nego i cijeli mandat kao što su *America First* (poruka koja označava američku izuzetnost) i *Make America Great Again*⁴ (američki politički, nacionalni, ekonomski, vojni, svaki drugi interesi iznad svega), poruka upućenih unutaršnjim i vanjskim neprijateljima, najava gradnje zida prema Meksiku kako bi se spriječile ilegalne migracije, otvaranja fronte protiv Kine i blagonaklonog stava prema Rusiji, bilo je jasno da Donald Trump, kao bivša *reality* zvijezda, neće biti osoba kakvog je američka javnost do sada imala prilike gledati na političkoj sceni. Koristeći neprimjerene izraze

⁴ Al Jazeera politički analitičar Marwan Bishara podsjeća kako je zapravo “posegnuo ka recikliranju starih politika i slogana“ navodeći kako je *Make America Great Again* „posudio od Ronalda Reagana“ (Bishara 2019).

obračunavao se s političkim protivnicima, ali i neistomišljenicima iz svih područja života, vrijeđao je manjine, o ženama govorio na vrlo ružan način i uz izvjesnu dozu prezira, poticao govor mržnje i podjele u društvu⁵, pojedine države i narode nije štedio govoreći o njima ispod svih granica dobrog ukusa, intelektualci su mu bili posebna meta, a sa širenjem korona virusa i proglašenjem pandemije liječnike i znanstvenike je posebno ponižavao preuzimajući ulogu zdravstvenog savjetnika (dajući vrlo opasne prijedloge za borbu protiv virusa, uključujući i neke koji su ljude mogli stajati života).

No, i prije nego što je došao u Bijelu kuću, tokom cijelog mandata, a i poslije njega „demonizirao“ je medije i, kako kaže Christian Mihr, direktor njemačke ispostave *Reportera bez granica*, „stvarao jasnu sliku neprijatelja“ (Prange 2020). Ne prestano je ponavljao izraze *fake news media* i *enemies of the people*, što je McGonagle (2017: 209) opisao kao „lov na vještice“: „Upiranjem prstom [prema medijima] on očekuje da će takve inkriminacije dovesti do javnog nepovjerenja i sramoćenja. Također, to pridonosi ozračju neprijateljstva i agresije prema novinarima i medijima“.

Prema analizi Odbora za zaštitu novinara (*Committee to Protect Journalists*), samo u prve dvije godine mandata Trump je putem Twittera 1.339 puta uputio kritiku medijima, insinuirao nešto na njihov račun, osuđivao ih ili im prijetio (Sugars 2019). Apeli da prestane s takvom praksom nisu urodili plodom nikad, a novinari su konstantno (posljedično i zbog njegovih prozivki, ali i ne samo zbog njih) bili izloženi verbalnom i fizičkom nasilju. Takve je Trumpove poruke Suzanne Nossel, izvršna direktorica američkog PEN-a, nazvala „podmuklim“, upućenim u cilju „zastrašivanja“ novinara i „provlačenja kroz blato“ (Smith 2019), te zahtijevala, kao jedna od mnogih koji su to pokušali, da one prestanu. Jedan od ključnih pojmova, koje je Trump koristio u vezi s medijima, je i *lamestream media*. Sve ovo bili su razlozi da mu je Twitter trajno uskratio pristup nalogu. Nakon isteka mandata, Donald Trump je sudskim putem zatražio povratak na omiljenu društvenu mrežu, uz tvrdnju da mu je nalog otkazan zbog pritiska političkih protivnika (Hina 2021a).

Sa druge, pak, strane i američki mediji imali su izuzetno oštar ton prema 45. predsjedniku. Bishara (2021) podsjeća kako su ga nazvali „glavnomkomandujućim lažo-

⁵ Donald Trump je „svojom jedinstvenom huškačkom i rasističkom predizbornom kampanjom postigao jednu stvar: on je dodatno produbio jaz unutar nacije“, pisao je o američkom predsjedniku Der Standard. Prenio je kako je konfrontirao „žene protiv muškaraca, Amerikance s fakultetskom diplomom protiv onih bez diplome [...] provinciju protiv velikih gradova i predgrađa“. „Polarizacija odgovara Trumpu, to je njegovo političko gorivo. On ne želi biti predsjednik svih Amerikanaca, već opjevani junak svoje baze. A ona u njemu i dalje vidi pobjednika, koji ih štiti od svih zala modernog svijeta: tolerancije, različitosti, doseljavanja, globalizacije – i elite, kojoj pripisuju odgovornost za te stvari“ (Deutsche Welle 2018).

vom“ koji „krade zasluge [...] izmišlja povijest i spinuje teorije zavjere“, te da će „uraditi što god je potrebno da [ponovno] pobijedi“.

Ono što je obilježilo njegov [za sada prvi] mandat, kako je to primijetio i ekonomist Yanis Varoufakis (2020), jeste „prostakluk i prezir prema pravilima uljudnog ponašanja, koji su bili njegovo sredstvo za povezivanje sa značajnim dijelom američkog društva“.

Analitičari upozoravaju da *trampizam* nakon Trumpovog poraza neće nestati, nego će, kako prognozira Mason (2020), „radikalna desnica povesti kampanju protiv Bidena, a vladavina prava, žestoko uzdrmana u Trumpovom mandatu, naći se na udaru naoružanih milicija, radikalnih desničarskih grupa i kampanja mržnje na internetu“.

Iako je Trump uklonjen sa društvenih mreža, jer su mu osim Twittera naloge ukinuli i Facebook i YouTube i drugi, pa je pokušao pokrenuti vlastitu platformu za komuniciranje sa sljedbenicima, u američkom društvu, ali i svijetu, ostalo je njegovo nasljeđe. Zapravo je to kombinacija, kako primjećuje Rastoder (2021), „nacionalizma i populizma, začinjena s arogancijom, beskrupuloznošću, makijavelizmom, deideologizacijom i posebno zloupotrebom medija i društvenih mreža“.

Na kraju, ne mareći za uobičajene demokratske standarde Trump nije mirno ni otišao iz predsjedničke fotelje, nego je pozvao prosvjednike da dođu na Capitol Hill baš u trenutku kad je najviše predstavničko tijelo trebalo potvrditi njegov poraz, a Bidenovu pobjedu. Govorio je o ukradenim izborima, borbi za vraćanje zemlje i huškao nezadovoljnike na predstavnike elite u parlamentu. Njegova riječ je bila dovoljna za juriš, ali i kasnije za povlačenje njegovih sljedbenika. Donald Trump, zapravo, nikad nije priznao poraz na izborima, ali je otišao iz Bijele kuće. Ostao je *trampizam*, pojam znatno širi od mandata bivšeg američkog predsjednika, ali i znatno raširen izvan američkih granica – sve do Balkana.

Informacijsko-komunikacijski *trampizam* na Zapadnom Balkanu: neki recentni primjeri

Neobična je veza Donalda Trumpa i balkanskih političara – bez obzira je li riječ o protokolarnim čestitanjima, rijetkim susretima, ali i podršci koju uživa u dijelu javnosti svih država nastalih raspadom bivše Jugoslavije. Mnogi od njih imali su svoje razloge za čestitke i podršku, koji su više za unutarnjopolitičku upotrebu, no sve do danas imaju i mnogo sličnosti u političkom djelovanju. Na ovom mjestu izdvojit ćemo samo neke recentne primjere političkih i informacijsko-komunikacijskih stilova političara u tri zemlje Zapadnog Balkana: Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji.

Hrvatska: informacijsko-komunikacijski trampizam Zorana Milanovića u obračunima s političkim neistomišljenicima

Iako nije imao direktnih i velikih obračuna s novinarima, hrvatski predsjednik Zoran Milanović je posve (ne)očekivano i vrlo brzo nakon preuzimanja dužnosti uspoređivan s Trumpom, prije svega zbog učestalog korištenja mnogih elemenata zlonamjernih informacija. Nakon izbornog poraza 2015. godine kada je dužnost premijera morao prepustiti HDZ-ovom kadru, a potom izgubivši i na prijevremenim izborima iduće godine, Milanović u novembru 2016. godine, kada Trump (neočekivano) pobjeđuje i postaje američki predsjednik, napušta čelo Socijaldemokratske partije Hrvatske (SDP) i odlazi u svojevrsnu političku hibernaciju. Dvije godine kasnije najavljuje se njegov povratak, a polovicom 2019. i službeno je obznanjena njegova kandidatura za predsjednika Republike Hrvatske. Ulazi u drugi krug izbora i pobjeđuje dotadašnju predsjednicu Kolindu Grabar-Kitarović.

Iako su prvi mjeseci njegova predsjednikovanja obilježeni pandemijom, Milanović je vrlo brzo ušao u verbalni sukob s premijerom Andrejem Plenkovićem i predsjednikom Hrvatskog sabora Gordanom Jandrokovićem (obojujicom iz HDZ-a). Najavljeno razdoblje „tvrde kohabitacije“ ne bi bilo sporno, jer vodeći dužnosnici jedne države koji dolaze iz različitih političkih opcija vrlo često ili gotovo nikad nemaju isti pogled na mnoga pitanja i probleme, da nije dovedeno do granice apsurdna. „Obojica su [...] odavno prešli liniju zdravog razuma s obzirom na to da sukob ne vode oko neke teme važne za ovu zemlju, nego isključivo zbog vlastitog ega“, objasnio je komunikacijski stručnjak Petar Tanta na stranicama Al Jazeera Balkans (Filipović 2020). Milanović je Plenkovića nazivao „primitivcem“, „plamenim jazavcem“, „herojskim zecom“, „lojalnim slugom režima“, Plenković je Milanoviću uzvrćao da je „nepristojan i bezobrazan“, govorio mu da je „bjesnoća zarazna bolest“, ali i da bi ga mogao nazvati „šmrkavcem“, te „iskompleksiranim i ljubomornim lažljivcem“. U nekom trenutku, gotovo se nitko ne sjeća kada, svađe su prestale, a Milanović se prvo okrenuo domaćim (Despot 2021), a onda i stranim, reklo bi se „tradicionalnim neprijateljima“ – Srbiji, ali i Bosni i Hercegovini.

Lidera srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj i dugogodišnjeg saborskog zastupnika Milorada Pupovca nazvao je „bijednikom“, „lopinom“, „uplakanim ustavobraniteljem“, „zaštićenijim od pande u njujorškom zoološkom vrtu“, ali i „prljavim“ (Plenkovića je nazvao „ružnim“, a Jandrokovića „zlim“).

„Jesam prljav, kao što je rekao predsjednik Milanović, vjerojatno zato što sam Srbin. Kao što su i Židovi bili prljavi zato što su Židovi, a Romi također prljavi zato što su Romi. Ali, ne bih htio biti prljaviji nego što jesam kao Srbin“, rekao je Pupovac,

ocijenivši Milanovićevu retoriku „jednom vrstom vulgarnosti, jednom vrstom *trampizma* u hrvatskoj politici“ (HRT 2021).

U Facebook prozvankama zastupnika Pupovca Milanović se dotaknuo i Vučića, nazivajući ga, među ostalim, i „čaršijskim ološem iz Beograda“, no povijest njihovog verbalnog sukobljavanja bogatija je od one na relaciji Milanović – Plenković. Dovoljno je izdvojiti prepirku, tokom Milanovićevog predavanja na Columbia University u New Yorku, kad je Vučića nazvao „jednim od najistaknutijih ratnih huškača ‘90-ih“ i da je „ponosan na to što je radio“, na što mu je prozvani odgovorio kako su to „plitke i niske uvrede“, te da je „Milanović izbor građana Hrvatske, njihova slika i prilika“ (Hina 2021b).

Još dok je bio premijer, Milanović je tokom razgovora s veteranskim udrugama za Bosnu i Hercegovinu rekao da „nije država nego ‘big sh...’“. Činjenica jeste da je politička situacija u Bosni i Hercegovini vrlo kompleksna, a ustroj prilično komplikiran. Uz sve to, kao i sve probleme za koje najbolje znaju bosanskohercegovački građani u svakodnevnom životu, takva usporedba nije ništa drugo nego zlonamjerna. Uz sve to, Milanović nije pokazivao ni neki želju da Bosnu i Hercegovinu poštuje kao državu, pa je i kao premijer, i kao predsjednik svoje posjete susjednoj državi počinjao iz Mostara, obilazeći sredine za koje je Imamović (2021), nazivajući Milanovića „uvjerenim i deklariranim tuđmanistom“, rekao da se mogu „tumačiti i kao turneja po bivšoj Herceg-Bosni“.

No, krajem 2020. godine jedna Milanovićeva izjava o susjednoj državi, u kojoj je rekao kako je „građanska država daleki, daleki san, i je lijepa stvar, ali prvo sapun, onda parfem“ izazvala je brojne i oštre osude. Ona se definitivno ne može podvesti ni po jednu kategoriju o kojoj govore Claire Wardle.

„Milanovićeve izjave zaudaraju na šovinizam i ksenofobiju, a tu ni sapun ni parfem ne pomažu“, odgovorio je Šefik Džaferović, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Stranka demokratske akcije, iz koje dolazi Džaferović, Milanovićevu izjavu protumačila je kao „izraz kultur-rasizma“, a SDP BiH mu je poručio kako nije „ni državnik, ni socijaldemokrata“ (Radio Slobodna Evropa 2020).

U međuvremenu je bilo još Milanovićevih invektiva na račun Bosne i Hercegovine, pogotovo je često govorio o izboru Željka Komšića, člana Predsjedništva BiH, za kojeg hrvatski predsjednik tvrdi da „nije predstavnik hrvatskog naroda“. U dugoj polemici, Komšić mu je govorio da je „šarlatan opasnih namjera“ (Hina 2021c) i da bi se, „ako doista poštuje Dejtonski sporazum, trebao prestati dodvoravati Dodikovoј i beogradskoj politici“ (Pavičić 2021). Potom je uslijedio Milanovićev odgovor da „Komšić i Džaferović nisu ljudi poštenih namjera“ (Radio Sarajevo 2021).

Iz navedenih primjera javnih nastupa i opisa načina vođenja unutarnje i vanjse politike nedvojbeno se može zaključiti da je Zoran Milanović preuzeo populističku retoriku, „mi“ i „oni“ dihotomiju, kao i narative zasnovane na izazivanju žestokih emocija kod svoje ciljne skupine, što daje dovoljno argumenata za tvrdnju kako njegova politička komunikacija ima odlike *trampizma*.

Bosna i Hercegovina: napadi na medije i novinare kao odlika informacijsko-komunikacijskog trampizma i vlasti i opozicije

Informacijsko-komunikacijski trampizam u nastupima bosanskohercegovačkih političara prepoznajemo, prije svega, kod člana Predsjedništva BiH iz reda srpskog naroda Milorada Dodika. On se najviše ogleda u odnosu i načinu ophođenja prema političarima iz opozicije (*malinformation*), koje redovito proziva najpogrdnijim imenima, a pogotovo prema novinarima, ponajprije onima koji mu postavljaju neugodna pitanja (*disinformation, misinformation, malinformation*). Tako je naprimjer za BN televiziju i njezinu novinarku Slađanu Jašarević Milorad Dodik rekao da je „veliki izdajnik“ i „dio udruženog zločinačkog poduhvata“, kao i medijska kuća iz koje dolazi, dodajući kako „BN nije normalna televizija“ i da je „najveći zlotvor za Republiku Srpsku“ (Stambol 2021).

Na Dodikovu retoriku reagiralo je Udruženje/Udruga BH Novinari (2021a) osudivši „govor Milorada Dodika i ponašanje najviših predstavnika vlasti i javnih institucija u Republici Srpskoj prema medijima, etiketiranje novinara i medija kao izdajnika i zločinaca, zabranu pristupa informacijama novinarima koje smatraju nepodobnim, te uskraćivanje mogućnosti novinarima da na press konferencijama postavljaju pitanja“. Prema njihovom stajalištu, „ovakvo etiketiranje novinara stvara atmosferu u kojoj se dešavaju napadi na novinare“.

BH Novinari su prije napada na Slađanu Jašarević i to u posljednje dvije godine evidentirali 40 slučajeva rodno zasnovanog nasilja prema novinarkama, pri čemu prednjači upravo Dodik – sa 17 mizoginih napada⁶. Nijedan od tih napada nije sankcioniran, a u najvećem novinarskom udruženju u Bosni i Hercegovini upozoravaju kako „statistike rastu i nisu precizne, jer ima novinarki koje iz straha ne prijave nasilje kroz koje prolaze“ (Milojević 2021).

Stav Milorada Dodika prema medijima veoma je sličan stavu Donalda Trumpa, jer i on zanemaruje njihovu *watchdog* ulogu i smatra da „novinari treba da postavljaju pitanja, makar ona bila i neugodna, a ne da polemišu sa političarima o nekim stvarima“. Prema njegovim riječima, „nedopustivo da se sloboda govora u Republici Sr-

⁶ U prvih devet mjeseci 2021. godine, Linija za pomoć novinarima, koja djeluje pri Udruženju/Udruzi BH Novinari, evidentirala je 55 napada na novinare (Tomić 2021).

pskoj koristi za širenje laži i neistina“, te je „potrebno donijeti propise prema kojima će biti sankcionisan svako onaj koji širi laži, ulazi u privatni život drugih ljudi i vrijeđa“. „Pozivam i opoziciju da se dogovorimo o tome da donesemo propise kojima ćemo moći sankcionisati neistine, laži i vrijeđanje drugih i odrediti drakonske kazne za tako nešto“, rekao je Dodik (SRNA 2021).

Dok predstavnicima vlasti u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska smetaju novinari i rad BN televizije, opozicija ima problem s javnim servisom RTRS-om i Alternativnom televizijom, a gradonačelnik Banje Luke, Draško Stanivuković (Partija demokratskog progresa) i s portalom *Žurnal*. U nekoliko je navrata, upozoravaju BH Novinari, „prozivao pojedine medije tvrdeći da o njemu i o radu Gradske uprave pišu ‘laži’, navodeći novinare portala *Žurnal* u tom kontekstu, a uposlenike Alternativne televizije (ATV) je nazvao ‘privatnim novinarima’⁷.

„Umjesto što etiketira i kleveće predstavnike medija na press konferencijama, gradonačelnik Stanivuković trebao bi početi da se ponaša u skladu sa javnom funkcijom koju obavlja i da odgovori na brojne upite koje mu novinari već mjesecima upućuju“, u svom su priopćenju upozorili BH Novinari (2021b). Ovo profesionalno udruženje uputilo je poruku gradonačelniku Banja Luke da „ukoliko smatra da je neki medij iznio neprovjerene ili netačne navode [*disinformation, misinformation*], na raspolaganju rješenja poput demantija ili tužbe. Uvredljivo i bahato ‘obračunavanje’ na konferencijama za medije nije način na koji jedan javni zvaničnik treba da se odnosi prema novinarima, a svakako ne predstavlja argumentaciju kojom se pobijaju činjenice iznesene u medijskim sadržajima“.

Ovaj kroki-portret napada na medije u Bosni i Hercegovini pokazuje da je, bez sumnje, na djelu isti mehanizam obračunavanja sa kritički orijentiranim medijima, koji se predstavljaju kao „neprijatelji“ države i naroda na isti način kako je to činio Donald Trump. U tom kontekstu, i ovakve prakse možemo smatrati *informacijsko-komunikacijskim trampizmom*.

Srbija: ‘trampizam’ Aleksandra Vučića

„Iako nekome, ali samo onome tko je nedovoljno informiran, može zvučati pretjerano, ‘trampizam’ je najsnažnije korijene pustio u Vučićevoj Srbiji“, smatra hrvatski povjesničar i kolumnist portala *Net.hr* Hrvoje Klasić (2020). Prenoseći atmosferu koja je stvarana naslovima u medijima, koje je puno kasnije Twitter označio

⁷ Na konferenciji za novinare, održanoj ispred RTRS-a, Stanivuković je dozvolio da okupljeni građani izvižde i verbalno napadnu ekipu Alternativne televizije (ATV) nakon što je njezin snimatelj uzeo mikrofoni i s kolegicom napustio događaj. „Jedan mikrofoni manje“, rekao je Stanivuković nakon čega su okupljeni počeli zviždati i psovati novinarskoj ekipi ATV-a (ATV 2021).

kao one koji surađuju s vlastima, Klasić navodi kako „svaku Trumpovu laž o krađi izbora prenose kao činjenicu, a građane konstantno plaše Bidenovim ‘antisrpstvom’“.

„Puno veći problem od komentiranja situacije u SAD-u za Srbiju ipak predstavlja sustav vlasti koji je uspostavio Aleksandar Vučić, a koji će Donaldu Trumpu očito ostati nedosanjani san. Veliku većinu najgledanijih i najčitanijih medija Vučić je učinio svojim političko-propagandnim servisom s kojeg se svakodnevno šire lažne vijesti o njegovim veličanstvenim uspjesima i teorije zavjera o mržnji cijelog svijeta, posebno Zapada, prema Srbima i Srbiji“ (Ibid.). Kao odlike *trampizma* kod Aleksandra Vučića Klasić vidi to što on „donosi sve važne odluke u zemlji“ – od izbora ministara i megalomanskih građevinskih projekata do toga gdje uvesti kanalizaciju ili postaviti trafostanice. „Neistomišljenike, a posebno kritičare, Vučić naziva državnim neprijateljima, javno ih proziva i vrijeđa. [...] Izgradnji kulta ličnosti o nepogrešivom, naj-sposobnijem i najomiljenijem predsjedniku Vučiću teško je naći usporediv primjer u nekoj demokratskoj i pravnoj državi. Što ne znači da političara koji teže apsolutnoj vlasti nema širom svijeta“ (Ibid.).

Analitičar Boško Jakšić (2019) smatra i kako je Vučić, po uzoru na Trumpov slogan *America First*, koristio izraz *Srbija broj jedan*, ali i da „ne dopušta da prodišu institucije demokratskog društva [...] Ignorantski se odnosi prema Skupštini. Komanduje ministrima zaboravljajući da više nije premijer već predsjednik. Sudstvo je doveo u poziciju da sluša šta on ima da kaže. Stvorio je pitbul terijere koji opoziciju nazivaju nacističkom, fašističkom, izdajničkom, ološem i lopovima. Medije koje nije uspeo da stavi pod kontrolu takođe svrstava u lične, porodične i neprijatelje države“.

Reporteri bez granica su 2020. godine upozorili da, otkako je Vučić došao na vlast, „novinari ne mogu računati na zaštitu države. (...) Učestali su napadi na novinare i medije, a počinio tih napada se, međutim, ne progone. Istovremeno mediji u službi vlasti napadaju istraživačke novinare, jednako kao što to čine i predstavnici vlasti“, stoji u njihovom izvještaju (Deutsche Welle 2020).

Ono što je specifično za Srbiju je činjenica da su, baš kao što je to Fox kanal bio Donaldu Trumpu, tabloidi produžena ruka vlasti Aleksandra Vučića, usmjerena na diskreditaciju njegovih oponenta, uključujući i novinare koji kritiziraju vlast, ali i one koji se satirično odnose prema vladajućim strukturama. Jedan od primjera je napad na Nenad Kulačina, kolumnista dnevnog lista *Danas* i *Al Jazeera Balkans*, te autora emisije „Dobar, loš, zao“ na *Novoj S* televiziji. Seriju napada na njega, ali i koautora emisije Marka Vidojkovića, počeo je u svojim javnim nastupima Aleksandar Vučić, ona se nastavila putem tabloida, a onda je nepoznati čovjek majci Nenada Kulačina poručio da joj „sina treba obesiti“ (Živanović 2021).

Aleksandar Vučić, kako je već rečeno, i ne krije favoriziranje Trumpovih metoda i divljenje njegovom narativu. Iz njegovih javnih istupa koji su gotovo uvijek kreirani po modelu „ja, predstavnik običnog naroda“, u kojima se kreira slika neprijatelja, među kojima su vrlo često mediji, te iz narativa „mi, poštenu narod“ i „oni, korumpirani tajkuni“, jasno je da isti narativ kreira i u Srbiji, ali i regiji.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovim kratkim istraživačkim naporom nastojali smo propitati koje su to odlike *trampizma* kao informacijsko-komunikacijske prakse, ali i političkog diskursa, kao i koje su njihove posljedice posebno po slobodno i društveno odgovorno novinarstvo, te kako se *trampizam* kao prvobitno tek politički stil 45-og američkog predsjednika prenio na prostor Zapadnog Balkana kao *modus operandi* ovdašnjih političara, posebno u odnosu prema medijima i novinarima.

Iz istraživanja zaključujemo kako je Donald Trump koristeći se populističkim strategijama kreirao novi tip informacijsko-komunikacijske djelatnosti u politici zasnovan na nacionalizmu, populizmu, odbacivanju demokracije, političkoj samovolji, isključivosti prema rasnim i nacionalnim manjinama, ksenofobiji izraženoj prema imigrantima, ali i prema bliskim (Meksikanci) i dalekim narodima (Kinezi), forsiranju podjela u američkom društvu, mizoginiji, širenju dezinformacija u svim sferama i pogotovo u vrijeme pandemije, nipodaštavajućem odnosu prema intelektualcima, posebnom i stalnom prozivanju i vrijeđanju novinara. U tom kontekstu njegovu komunikacijsku praksu nazivamo informacijskim haosom specifičnim za 45-og američkog predsjednika.

Iako je formalno vlast Donalda Trumpa okončana, *trampizam* kao metoda nije iskorijenjen, štoviše ostaje široko prisutan u komunikacijskim praksama i političkom djelovanju u regiji Zapadnog Balkana. Sve to ima direktne posljedice po medijske slobode i novinarska prava, ali i po demokratske vrijednosti i društvo u cjelini.

Vratimo li se na neke ključne odrednice *informacijskog haosa po modelu Donalda Trumpa* ili *informacijsko-komunikacijskog trampizma* i usporedimo li ih sa situacijom u regiji, možemo vidjeti da su posebno važne metode koje su preuzete i na Zapadnom Balkanu one koje su zasnovane na konceptu *fake news*, sa jedne strane (na korištenju lažnih i štetnih informacija u obračunu s neistomišljenicima), ali i one koje su zasnovane na iskrivljavanju pojma *fake news*, kojim se označavaju medijski sadržaji koji su disonantni u odnosu na dominantne narative i kritički prema nositeljima vlasti. Nadalje, u sve tri zemlje Zapadnog Balkana, iz kojih smo izdvojili primjere političara

koji slijede Trumpove informacijsko-komunikacijske modele, vidljivo je postojanje tri konstitutivna elementa *informacijsko-komunikacijskog trampizma*:

Autoritativan lider i njegov „ja“ stav koji implicira da je za funkcioniranje sustava dovoljno imati jakog vođu, koji će osiguravati ono što je za narod najbolje i narod koji će masovno i emotivno podržavati takvog vođu. U ovom kontekstu, svakako prednjači srbijanski predsjednik Aleksandar Vučić, ali i član Predsjedništva BiH iz reda srpskog naroda Milorad Dodik, koji sistemski gradi narativ zaštitnika nacionalnih interesa Srba žestokim sukobljavanjem sa političkim predstavnicima drugih naroda.

Kreiranje kontinuirane slike neprijatelja, stvarnog ili imaginarnog, koji prijete da ugrozi narod kojeg vođa brani. U sve tri zemlje kao neprijatelji se označavaju politički oponenti, ali i mediji i novinari, od kojih se očekuje da budu samo megafoni službenih politika i ne postavljaju nikakva, posebno ne neugodna pitanja, kao i da zanemare svoju *watchdog funkciju*. Kreiranje slike da su novinari neprijatelji naroda (jer se pojam „narod“ izjednačava s pojmom „vođa“ ili „režim“, pa se svaki kritički ton prema vođi ili režimu smatra napadom na narod) ugrožava ne samo medijske slobode, nego i sigurnost novinara. U Srbiji se, za razliku od druge dvije analizirane države, dešava i dodatna sličnost sa Trumpovim odnosom prema medijima, a to je regrutiranje tabloida kao produžene ruke vlasti usmjerene na zavođenje javnosti populističkim porukama, kao i na diskreditaciju oponentata koja se nerijetko služi huškanjem i govorom mržnje. Tako se, zapravo, kreira dihotomija medija u društvu kakva je postojala i u SAD u vrijeme mandata Donalda Trumpa, a koja sa jedne strane ima medije koji su u službi vlasti i koji se nastoje predstaviti kao patriotski mediji na braniku države i naroda, a sa druge strane kritičke medije koje vlast proglašava onim što Trump naziva *lamestream media*. Važno je napomenuti da u kreiranju slike imaginarnog neprijatelja kod svih političkih predstavnika koje smo analizirali u svakoj od tri zemlje, važnu ulogu imaju i društveni mediji, istina na Zapadnom Balkanu nešto malo više Facebook, ali i Twitter.

Izuzetno oštra politička retorika, zasnovana na porukama visokog emotivnog naboja, koje računaju na jednako emotivnu reakciju publike, njenu brzu mobilizaciju i stavljanje u funkciju podrške odlukama vođe, bez obzira na činjenicu (ili, možda bolje rečeno, unatoč činjenici) da te odluke nerijetko niti su razumjeli, niti promislili je također široko prisutna u sve tri zemlje Zapadnog Balkana, no upravo je ta odlika *informacijsko-komunikacijskog trampizma* posebno opasna na ovim prostorima, u kontekstu njihove nedavne prošlosti i još uvijek zamrznutog sukoba, koji ovakvim informacijsko-komunikacijskim djelovanjem uvijek prijete da se ponovno aktivira.

U konačnici, mogli bismo reći da se na prostor Zapadnog Balkana direktno mogu primijeniti iskustva Levitskog i Ziblatta (2018: 5-6), koji opisuju društvo današnjice:

„Nema tenkova na ulicama. Ustavi i nominalno demokratske institucije prividno funkcioniraju. Ljudi i dalje glasaju. Izabrani autokrati održavaju privid demokracije dok uništavaju njenu suštinu. [...] Novine i dalje izlaze, ali su potkupljene ili primorane na autocenzuru. Građani i dalje kritiziraju vladu, ali se često suočavaju s poreznim ili drugim pravnim problemima. Vlasti siju zabunu u javnosti. Ljudi ne shvaćaju odmah što se događa. Mnogi i dalje vjeruju da žive u demokraciji [...] jer ne postoji niti jedan trenutak – puč, objava ratnog stanja ili suspenzija ustava – u kojem režim očito ‘prelazi granicu’ i postaje diktatura, ništa što može aktivirati zvona za uzbunu društva.“

U svemu navedenom, poseban su problem ljudi na vlasti koji plasiranjem dezinformacija, pogrešnih informacija, ali i zlonamjernih informacija dodatno potkopavaju demokratsku komunikaciju, posebice kad to čine kako bi naštetili ugledu i časti novinara. Točno je da se oni ipak zadržavaju u okvirima verbalnih napada, no njihovi sljedbenici tu granicu vrlo olako prelaze, a novinari postaju cilj kojima je „metu na čelo“ nacrtao neodgovorni političar.

Na kraju, vrijedi se podsjetiti stava Marwana Bishare, koji upozorava da „*trampizam* nije iskorijenjen“ i napominje da će se Trump vratiti, vrlo brzo, i „učiniti sve da pobijedi“. „Tako samodopadljiv, on će [...] nastojati podučiti Ameriku lekciji u poštenju i istini – njegovoj alternativnoj istini“, prognozira Bishara (2021). Isto (ili vrlo slično) desit će se (i već se dešava) i na prostoru Zapadnog Balkana, pa je upravo iz razloga rastućeg *informacijsko-komunikacijskog trampizma* važno podsjećati građane na važnost slobodnih i kritičkih medija i imati nultu toleranciju na etiketiranje novinara lažljivima, zlonamjernima, širiteljima propagande, uvijek s potpuno pogrešnim argumentima ugrožavajući time njihovu sigurnost, ali i njihov život. Greške se događaju, kritika je dozvoljena i prihvatljiva, a novinari nisu neprijatelji društva. Naprotiv.

LITERATURA

1. ATV (2021), "Stanivuković 'džentlmenški' novinarku ATV-a izložio linču mase koju je okupio", dostupno na: <https://www.atvbl.com/vijesti/svijet/stanivukovic-dzentlmenški-novinarku-atv-a-izložio-linču-mase-koju-je-okupio-12-9-2021> [9. 10. 2021.]
2. Baker, Peter, Maggie Haberman (2020), "Win or Lose, Trump Will Remain a Powerful and Disruptive Force", dostupno na: <https://www.nytimes.com/2020/11/04/us/politics/trump-post-presidency-influence.html> [2. 10. 2021.]
3. Bishara, Marwan (2019), "Trampizam ili Trampazija?", dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2019/6/6/trampizam-ili-trampazija> [2. 10. 2021.]
4. Bishara, Marwan (2021), "Will Trump run again... and win?", dostupno na: <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/10/4/will-trump-run-again-and> [9. 10. 2021.]
5. Bradner, Eric (2017), "Conway: Trump White House offered 'alternative facts' on crowd size", dostupno na: <https://edition.cnn.com/2017/01/22/politics/ke-lyanne-conway-alternative-facts/> [2. 10. 2021.]
6. Davis, William P. (2018), "'Enemy of the People': Trump Breaks Out This Phrase During Moments of Peak Criticism", dostupno na: <https://www.nytimes.com/2018/07/19/business/media/trump-media-enemy-of-the-people.html> [2. 10. 2021.]
7. Despot, Sanja (2021), "Bez uvreda, samo činjenice: Tko je u pravu – Milanović ili Plenković?", dostupno na: <https://faktograf.hr/2021/04/01/bez-uvreda-samo-cinjenice-tko-je-u-pravu-milanovic-ili-plenkovic/> [2. 10. 2021.]
8. Deutsche Welle (2018), "Narcis iz Bijele kuće", dostupno na: <https://www.dw.com/hr/narcis-iz-bijele-kuce/a-46204725> [2. 10. 2021.]
9. Deutsche Welle (2020), "Reporteri bez granica: Politički pritisak na medije u Hrvatskoj", dostupno na: <https://www.dw.com/hr/reporteri-bez-granica-politicki-pritisak-na-medije-u-hrvatskoj/a-53198407> [9. 10. 2021.]
10. Filipović, Miroslav (2020), "Hrvatska u krizi a oni se svađaju k'o djeca", dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net teme/2020/11/1/hrvatska-u-krizi-oni-se-svadaju-ko-djeca> [2. 10. 2021.]
11. Funke, Daniel (2017), "Should we stop saying 'fake news'?", dostupno na: <https://www.poynter.org/fact-checking/2017/should-we-stop-saying-fake-news/> [2. 10. 2021.]

12. Gregorović, Damir (2020), "Ne vjerujte lažima ni kad pokušavaju biti istinite", dostupno na: <http://www.glas.hr/436563/11/Ne-vjerujte-lazima-ni-kad-pokusavaju-biti-istinite> [2. 10. 2021.]
13. Hamilton, John Maxwell, Heidi Tworek (2021), "A Real History of Fake News", dostupno na: <https://www.americanpurpose.com/articles/a-short-history-of-fake-news/> [2. 10. 2021.]
14. HINA (2021a), "Donald Trump sudu podnio zahtjev za ukidanjem trajne za brane korištenja Twitter računa", dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/donald-trump-sudu-podnio-zahtjev-za-ukidanjem-trajne-zabrane-korištenja-twitter-racuna-15106858> [9. 10. 2021.]
15. HINA (2021b), "Vučić: Milanović je izbor građana Hrvatske i time njihova slika i prilika", dostupno na: <https://hr.n1info.com/regija/vucic-milanovic-je-izbor-gradana-hrvatske-i-time-njihova-slika-i-prilika/> [2. 10. 2021.]
16. HINA (2021c), "Komšić: Milanović je šarlatan opasnih namjera. Svojom izjavom nadišao je i Vučića, čak ni on ne govori da je predsjednik svih Srba", dostupno na: <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/regija/komsic-milanovic-je-sarlatan-opasnih-namjera-svojom-izjavom-nadisao-je-i-vucica-cak-ni-on-ne-govori-da-je-predsjednik-svih-srba-1129474> [2. 10. 2021.]
17. HRT (2021), "U Otvorenom žestoka rasprava o Milanoviću", dostupno na: <https://vijesti.hrt.hr/hrvatska/otvoreno-politicka-komunikacija-1283671> [2. 10. 2021.]
18. Imamović, Emir (2021), "Milanovićev prezir prema Bosni i Hercegovini", dostupno na: <https://www.dw.com/hr/milanovicev-prezir-prema-bosni-i-hercegovini/a-58224368> [2. 10. 2021.]
19. Jakšić, Boško (2019), "Vučić ne uspeva da sakrije koliko mu trampizam leži na srcu", dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/kolumne/vucic-ne-uspeva-da-sakrije-koliko-mu-trampizam-lezi-na-srcu-516577> [9. 10. 2021.]
20. Jansen, Robert S. (2011), "Populist Monilization: A New Theoretical Approach to Populism", *Sociological Theory*, 29(2), 75-96.
21. Klasić, Hrvoje (2020), "Trampizam raste: Hrvatska je okružena poklonicima gubitnika, njegov poraz otkrio je zastrašujuću istinu koja neće nestati", dostupno na: <https://net.hr/danas/hrvatska/trampizam-raste-hrvatska-je-okruzena-poklonicima-pobijedenog-predsjednika-njegov-poraz-otkrio-je-zastrasujucu-istinu-koja-nece-nestati-1c21090e-b1c6-11eb-bd9d-0242ac140029> [9. 10. 2021.]

22. Kulić, Milica (2019), "Definisanje lažnih vesti: stari koncept, novi pojmovi", u: Zarfa Hrnjić Kuduzović i dr. (ur.), *Vjerodostojnost medija: Doba lažnih informacija – Zbornik radova Devete regionalne naučne konferencije Vjerodostojnost medija*, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 19-38.
23. Levitsky, Steven, Daniel Ziblatt (2018), *How Democracies Die*, Penguin Random House, London.
24. Mason, Paul (2020), "Even if Donald Trump is defeated, the left must get ready to fight Trumpism", dostupno na: <https://www.newstatesman.com/world/2020/10/even-if-donald-trump-defeated-left-must-get-ready-fight-trumpism> [2. 10. 2021.]
25. McGonagle, Tarlach (2017), "Fake news: False fears or real concerns?", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 35(4), 203-209.
26. Mede Niels G., Schäfer Mike S. (2020), "Science-related populism: Conceptualizing populist demands toward science", *Public Understanding of Science*, 29(5), 473-491.
27. Milojević, Milkica (2021), "Dodik 17 puta verbalno napao novinarke: Uzne-
mirujuća statistika Udruženja BH novinari", dostupno na: <https://srpska.info.com/dodik-17-puta-verbalno-napao-novinarke-uznemirujuca-statistika-udruzenja-bh-novinari/> [2. 10. 2021.]
28. N1 Beograd (2021), "AP: Srpski predsjednik izaziva Twitter – izbrisite mi nalog", dostupno na: <https://ba.n1info.com/regija/ap-srpski-predsjednik-izaziva-twitter-izbrisite-mi-nalog/> [2. 10. 2021.]
29. Oskolkov, Petr (2021), "Holistic Myth and Populist Reality: Populism, Nativism and Biopolitics in Times of Pandemics", *The Interdisciplinary Journal of Populism*, 1, 7-15.
30. *Oxford Learner's Dictionary*, s.v. „populism“, dostupno na: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/populism> [2. 10. 2021.]
31. Pavičić, Milan (2021), "Komšić odgovorio Milanoviću: 'Nema potrebe da iz-
vrće naše riječi i da se dodvorava Dodiku i Beogradu'", dostupno na: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/komsic-odgovorio-milano-vicu-nema-potrebe-da-izvrce-nase-rijeci-i-da-se-dodvorava-dodiku-i-beogradu/> [2. 10. 2021.]
32. Prange, Astrid (2020), "SAD: zbogom slobodi medija?", dostupno na: <https://www.dw.com/bs/sad-zbogom-slobodi-medija/a-53655278> [2. 10. 2021.]
33. Radio Sarajevo (2021), "Milanović opet spominje BiH: 'Komšić i Džaferović nisu ljudi poštenih namjera'", dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bo->

- sna-i-hercegovina/predsjednik-hrvatske-ponovo-spominje-bih-komsic-i-dza
ferovic-nisu-ljudi-postenih-namjera/429003 [2. 10. 2021.]
34. Rastoder, Damir (2021), "Trampizam i 'srpski svijet'", dostupno na: <https://politicki.ba/news/read/4329> [2. 10. 2021.]
 35. Smith, David (2019), "'Enemy of the people': Trump's war on the media is a page from Nixon's playbook", dostupno na: <https://www.theguardian.com/us-news/2019/sep/07/donald-trump-war-on-the-media-oppo-research> [2. 10. 2021.]
 36. SRNA (2021), "Dodik ponovo napao medije: RTVBN doprinijela da se iz RS iseli bar 5 posto ljudi", dostupno na: <https://ba.n1info.com/vijesti/dodik-ponovo-napao-medije-rtvbn-doprinijela-da-se-iz-rs-iseli-bar-5-posto-ljudi/> [9. 10. 2021.]
 37. Stambol, Suzana (2021), "Novinarka Jašarević za N1: Dodik je definitivno prešao crvenu liniju", dostupno na: <https://ba.n1info.com/vijesti/novinarka-jasarevic-za-n1-dodik-je-definitivno-presao-crvenu-liniju/> [2. 10. 2021.]
 38. Sugars, Stephanie (2019), "From fake news to enemy of the people: An anatomy of Trump's tweets", dostupno na: <https://cpj.org/2019/01/trump-twitter-press-fake-news-enemy-people/> [2. 10. 2021.]
 39. Tomić, Slađan (2021), "Novinare napadaju i SNSD i Stanivuković", dostupno na: <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novinare-napadaju-i-snsd-i-stanivukovic> [2. 10. 2021.]
 40. Turčilo, Lejla, Belma Buljubašić (2019), "Lažne vijesti u 21. stoljeću: Da li je javni interes interesantan bosanskohercegovačkoj javnosti i ko i kako kreira agendu?", u: Zarfa Hrnjić Kuduzović i dr. (ur.), *Vjerodostojnost medija: Doba lažnih informacija – zbornik radova Devete regionalne naučne konferencije Vjerodostojnost medija*, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 39-51.
 41. Udruženje/Udruga BH Novinari (2021a), "BH novinari: Predstavnici vlasti u RS-u moraju prestati stavljati mete na čelo novinarima!", dostupno na: <https://bhnovinari.ba/bs/2021/10/01/bh-novinari-predstavnici-vlasti-u-rs-u-moraju-prestati-stavljati-mete-na-celo-novinarima/> [2. 10. 2021.]
 42. Udruženje/Udruga BH Novinari (2021b), "BH novinari: Gradska uprava Banje Luke i gradonačelnik Stanivuković moraju novinarima omogućiti pristup javnim informacijama", dostupno na: <https://bhnovinari.ba/bs/2021/09/22/bh-novinari-gradska-uprava-banje-luke-i-gradonacelnik-stanivukovic-moraju-novinarima-omoguciti-pristup-javnim-informacijama/> [9. 10. 2021.]
 43. Urbinati, Nadia (2019), "On Trumpism or the End of American Exceptionalism", *Teoria politica*, 9, 209-226.

44. Varoufakis, Yanis (2020), "Hoping for a return to normal after Trump? That's the last thing we need", dostupno na: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/nov/08/hoping-for-a-return-to-normal-after-trump-thats-the-last-thing-we-need> [2. 10. 2021.]
45. Wardle, Claire, Hossein Derakhshan (2017), *Information Disorder: Towards an Interdisciplinary Framework for Research and Policy-Making*, Council of Europe, dostupno na: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-forresearch/168076277c> [2. 10. 2021.]
46. Woodward, Alex (2020), "'Fake News': A Guide to Trump's Favorite Phrase and the Dangers it Obscures", dostupno na: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-election/trump-fake-news-counter-history-b732873.html> [2. 10. 2021.]
47. Živanović, Katarina (2021), "Majka Nenada Kulačina napadnuta u Boru", dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/majka-nenada-kulacina-napadnuta-u-boru/> [9. 10. 2021.]

INFORMATION-COMMUNICATION CHAOS: TRUMP'S COMMUNICATION MODELS AS A MATRIX OF ACTION OF BALKAN POLITICIANS

Summary:

Donald Trump's term as President of the United States was marked by, among others: nationalism, populism, rejection of democracy, political arbitrariness, exclusivity towards racial and national minorities, xenophobia expressed towards immigrants, but also close (Mexicans) and distant peoples (Chinese), forcing divisions in American society, misogyny, spreading misinformation in all spheres and especially during the pandemic, belittling the attitude towards intellectuals, and especially constantly calling out and insulting journalists. Injustice towards media houses and journalists did not stop during the entire term of Donald Trump, who called them 'fake news media' and 'enemy of the people, thus turning the public against them and creating big problems for them, which resulted in open violence during police protests. the assassination of African-American George Floyd, but also in the attack on Capitol Hill. All of these terms, along with some other features of his rule in domestic and foreign policy, are encompassed by a common denominator called 'trumpism'. Although he was defeated in the 2020 presidential election, his legacy remained significantly present in American society, but also outside it - on the American and Asian continents, but also in Europe, and especially in the Balkans. Using qualitative content analysis and comparative analysis of Donald Trump's communication model, especially in his relationship with political opponents, media houses and journalists, and the communication model of Balkan politicians, this paper deals with information and communication matrices that have been very successfully accepted and perfected by some politicians. Balkans through a special review of the spread of 'information disorder' in its three manifestations - misinformation, misinformation, and misinformation.

Keywords: political communication; trumpism; disinformation; fake news; information disorder; media freedom

Adrese autora

Authors' address

Mladen Obrenović
Al Jazeera Balkans, Sarajevo
mladen.obrenovic@gmail.com

Lejla Turčilo
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
lejla.turcilo@fpn.unsa.ba

